

بررسی و تبیین انحرافات موجود در عزاداری‌های مذهبی از منظر استاد مطهری (مطالعه موردی: دسته‌ها و عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار)^۱

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۴

تاریخ پذیرش: ۹۵/۳/۱۶

حسن محمد میرزایی^۲

ابوالفضل ذوالفقاری^۳

چکیده

پژوهش حاضر، به دنبال بررسی و تبیین برخی از «انحرافات موجود در عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار» است. محققان در این پژوهش با رویکردی کیفی و استفاده از فنون «مشاهده ساخت‌نیافته» و «مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته» و رویکردی ترکیبی، به توصیف، تبیین و تا حدی تفسیر موضوع پرداخته‌اند. جامعه آماری مورد نظر در مشاهده میدانی، همه دسته‌های عزاداری و سینه‌زنی این شهرستان در شب هفتم محرم الحرام سال ۱۴۳۳ ق (۱۶ آذر ۱۳۹۰) بوده که به صورت تمام‌شماری مورد بررسی قرار گرفته‌اند. برای مصاحبه نیز همه مسئولان، اساتید و فعالان علمی، فرهنگی و مذهبی مرد شهرستان بیجار جزء جامعه آماری بوده‌اند که با استفاده از روش نمونه‌گیری تعددی انتخاب شده‌اند. بر اساس یافته‌های پژوهش، به مرور زمان تحریف‌هایی در عزاداری‌های شهرستان بیجار وارد شده است.

کلیدواژه‌ها: عاشورا، تشیع، عزاداری، هیئات مذهبی، تحریف، شهرستان بیجار

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دانشگاه شاهد می‌باشد.

۲ دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شاهد و پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین (ع) (نویسنده مسئول)

h.mmirzaie@chmail.ir

۳ استادیار و مدیر گروه علوم اجتماعی دانشگاه شاهد تهران

مقدمه و بیان مسئله

واقعه عظیم عاشورا به عنوان یکی از بزرگترین و تأثیرگذارترین حوادث تاریخ جهان اسلام و حتی جامعه بشری مطرح است که نقطه عطفی در تاریخ بشریت محسوب می‌گردد. عاشورا، نیم‌روزی جاودان است که تأثیر آن از سال‌ها تبلیغ و کار فرهنگی به مراتب بیشتر و عمیق‌تر است. عاشورا نه یک حادثه تاریخی، بلکه معرفتی تاریخی است و همین امر سبب پویایی و سرزندگی معارف عمیق موجود در آن گردیده که روز به روز نیز به لحاظ کمی و کیفی در حال افزایش است. به همین دلیل به عقیده جواد محدثی «در میان حوادث تاریخ، عاشورا و شهدای کربلا از ویژگی خاصی برخوردارند و صحنه صحنه این حماسه ماندگار و تک تک حماسه‌آفرینان عاشورا، الگوی انسان‌های حق‌طلب و ظلم‌ستیز بوده و خواهند بود، همچنان که اهل بیت به صورت عام‌تر، در زندگی و مرگ، در اخلاق و جهاد، در کمالات انسانی و چگونگی زیستن و چگونگی مردن، برای ما سرمشق‌اند» (محدثی، ۱۳۸۱: ۲۴۴).

از دیدگاه تشیع، فرهنگ غنی عاشورا در واقع سمبل و نمادی برای همه آزادگان بشریت است که در راستای اعتلای کمال انسانی و الهی گام برمی‌دارند. با توجه به ظرفیت‌های موجود در این معرفت عظیم تاریخی، لزوم تبلیغ و جهانی‌سازی آن باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد، یکی از راه‌های تبلیغ و اشاعه فرهنگ ناب عاشورایی، اتکاء بر عقل و منطق و تجلی عواطف و احساسات دینی در قالب عزاداری‌های حسینی است، به خصوص در جامعه‌ای مانند ایران که طی دهه‌های اخیر به صورت بسیار ویژه‌ای تحت تأثیر این واقعه بزرگ تاریخی بوده است. برای مثال فروغی معتقد است که عزاداری و مجالس روضه‌خوانی از بهترین وسایل تحقق انقلاب مشروطه در ایران بوده است (فروغی ابری، ۱۳۸۱: ۱۶). فوکو نیز در گزارشی درباره روند شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی (۱۹۷۹) جایگاه ویژه‌ای برای این عزاداری‌ها قائل بوده است. به اعتقاد وی، «یک مشاور آمریکایی امیدوار است که اگر ماه محرم را مقاومت کنیم، همه چیز را می‌توان نجات داد و گرنه... وزارت خارجه آمریکا هم منتظر سالگرد امام شهید است» (فوکو، ۱۳۷۷: ۵۳). در مجموع از دیدگاه جامعه‌شناختی و بسیاری از پژوهشگران و اندیشمندان؛ عاشورا، نیروی محرکه تاریخ تشیع و احیای روح شهادت در کالبد ملل و نحل بوده است و بخش اعظم حیات اجتماعی و تاریخی جامعه شیعی، مرهون شعارهایی است که در قالب مناسک و شعائر عاشورایی همچون روضات، مقاتل متعدد، مرثیه‌ها و اشکال مختلف تجلی

یافته است (ضیایی، ۱۳۸۴: ۲۵-۲۴). به همین دلیل، مرتضی مطهری عاشورا را عنصر احیاگر جامعه دانسته است و نقش ویژه‌ای برای عزاداری‌ها قائل است. به اعتقاد وی، «باید دید شعارهای حسین بن علی در روز عاشورا چیست؟ همین شعارها بود که اسلام را زنده کرد، تشیع را زنده کرد ... از اینجا می‌فهمیم که چرا ائمه اطهار این همه دستور اکید داده‌اند که عاشورا باید زنده بماند و چرا این همه اجر و پاداش و ثواب برای عزاداری اباعبدالله منظور شده است» (مطهری، ۱۳۶۷: ۲۲۰-۲۱۴).

بدین ترتیب واضح است که عزاداری‌های مذهبی از جایگاه بسیار والایی در اشاعه فرهنگ تشیع برخوردار هستند و همان طور که انجام صحیح و بی‌پیرایه آن‌ها باعث ترویج هر چه بیشتر این آموزه‌ها و در نهایت جذب تعداد بیشتری از افراد می‌گردد، ورود هر گونه تحریف در آنها نیز باعث مخدوش شدن چهره فرهنگ شیعی می‌شود.

در طی سال‌های اخیر شاهد آن هستیم که تحریف‌های فراوانی در مراسم عزاداری‌های مذهبی کشورمان وارد شده و همین امر موجب ارائه چهره‌ای نادرست از فرهنگ شیعیان در بسیاری از کشورهای متعصب و جوامع غربی گردیده است. در نتیجه، با تبلیغات سوء، بسیاری از افراد حقیقت‌جو که دنبال دین حق هستند را دچار سردرگمی نموده و آن‌ها را از مسیر حق و حقیقت به دور نگه داشته است. به همین دلیل است که رهبر معظم انقلاب، بر مقابله با تحریف‌های وارد شده در عزاداری‌ها بسیار تأکید داشته و دارند. ایشان می‌فرمایند: «عزیزان من! مؤمنین به حسین بن علی (ع)! امروز حسین بن علی (ع) می‌تواند دنیا را نجات بدهد. به شرط آنکه چهره او را با تحریف مغشوش نکنند. نگذارید مفاهیم تحریف‌آمیز، کارهای تحریف‌آمیز و غلط، چشم‌ها و دل‌ها را از چهره مبارک و منور حسین بن علی (ع) منصرف کند. با تحریف بایستی مقابله کنید» (مقام معظم رهبری به نقل از ابراهیمی، ۱۳۸۴: ۲۱۷).

شهرستان بیجار به عنوان اصلی‌ترین مرکز تجمع شیعیان استان کردستان، از اهمیت و موقعیت خاصی بین سایر شهرهای استان برخوردار بوده و به لحاظ سیاسی و مذهبی (در سطح منطقه) بسیار مورد توجه است. به طوری که می‌توان اهمیت آن را در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به وضوح مشاهده نمود: «آنچه در مورد شهر بیجار جلب توجه می‌کند، این است که این مردم با محبت اهل بیت - چه شیعه و چه سنی، به خصوص شیعیان که پیرو مکتب اهل بیت هستند - توانسته‌اند از آزمایش‌های بزرگی سربلند بیرون بیایند» (خامنه‌ای، ۱۳۸۸). با وجود دلدادگی و محبت به اهل بیت (علیهم السلام) به نظر می‌رسد در سال‌های اخیر

تحریف‌های زیادی در عزاداری‌های مذهبی این شهرستان پدید آمده، به طوری که زمینه سوءاستفاده برخی مخالفان فرهنگ شیعی و حتی شبکه‌های ماهواره‌ای معاند و ضد اسلام شیعی را فراهم کرده است. بنابراین با توجه به جایگاه مذهبی و سیاسی این شهرستان در استان و حتی منطقه، بررسی و تبیین تحریف‌های وارد شده در عزاداری‌های آن می‌تواند بسیار مهم باشد و حتی در صورت نیاز، می‌توان یافته‌های به دست آمده از این پژوهش را (با رعایت استانداردهای روشی) به سایر مناطق کشور نیز تعمیم داد.

ضرورت، اهداف و پرسش‌های پژوهش

طبق نص قرآن کریم که می‌فرماید: «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم» خداوند سرنوشت هیچ قوم و گروهی را تغییر نمی‌دهد، مگر اینکه خود آن‌ها بخواهند (رعد، ۱۱)، وظیفه جامعه مسلمین به ویژه شیعیان است که با این تحریف‌ها مقابله کنند و زمینه بهره‌گیری هر چه بیشتر از این نیروی بالقوه (عزاداری‌های مذهبی) را برای استفاده همه آزادی‌خواهان جهان مهیا نمایند. بدین ترتیب، با توجه به مطالب فوق، اهمیت و ضرورت انجام پژوهش حاضر را می‌توان به صورت زیر بیان کرد:

۱. لزوم آگاهی مسئولان و فعالان فرهنگی - مذهبی شهرستان بیجار از انحرافات وارد شده در عزاداری‌ها.
  ۲. برنامه‌ریزی دقیق و سریع مسئولین ذیربط برای نابودی این انحرافات با همکاری مردم و هیئت‌های مذهبی.
  ۳. مقابله با بهره‌گیری دشمنان مکتب تشیع از این انحرافات و ممانعت از تبدیل چنین انحرافات به خوراک تبلیغاتی دشمنان به منظور ضربه به مکتب برحق تشیع.
  ۴. موقعیت و اهمیت استراتژیک شهرستان بیجار در میان سایر شهرهای استان کردستان و مطرح بودن این شهرستان به عنوان جبهه فرهنگی منطقه.
  ۵. لزوم پیراستن عزاداری‌های حسینی از خرافات و انحرافات به منظور تسهیل صدور فرهنگ ناب تشیع به عنوان ناب‌ترین و پویاترین فرهنگ موجود در میان سایر جوامع انسانی.
- هدف اصلی پژوهش حاضر عبارت است از: توصیف و تبیین وضعیت عزاداری‌های مذهبی شهر بیجار به لحاظ انحرافات موجود در آن. اهداف فرعی نیز عبارت‌اند از: الف) بررسی مفهوم، انواع و منشأ تحریف‌های موجود در عزاداری‌های مذهبی بر اساس دیدگاه استاد مطهری؛ ب)

بررسی انواع و منشأ تحریف‌های وارد شده در عزاداری‌های این شهرستان و ارائه راهکارهایی برای نابودی آن‌ها.

متناظر با اهداف فوق، پرسش‌های اصلی این پژوهش نیز به شرح زیر است:

۱) بر اساس چارچوب مفهومی مطرح شده در پژوهش حاضر، مهم‌ترین انحرافات موجود در عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار کدام هستند؟ ۲) منشاء و علل اصلی این تحریف‌ها چیست؟ ۳) چه راه‌حل‌ها و راهکارهایی برای مقابله با این تحریف‌ها می‌توان ارائه کرد؟

چارچوب مفهومی پژوهش

قبل از ورود به بحث اصلی، لازم است نگاهی اجمالی به معنای مفهوم کلیدی پژوهش حاضر (یعنی تحریف) داشته باشیم. تحریف را در لغت «برگردانیدن سخن، گردانیدن سخن از جای خود، تغییر، تبدیل، انقلاب، سرنگونی و واژگونی و انحراف سخن و یا چیز دیگری از حال و وضع خود» معنا کرده‌اند (دهخدا، ۱۳۷۷: ۶۴۷۶). همچنین این واژه در فرهنگ بزرگ سخن «تغییر دادن گفتار، نوشتار، اخبار و مانند آن‌ها از حال و صورت اصلی، جابجا کردن یا عوض کردن بعضی از حرف یک کلمه» تعریف شده است (انوری، ۱۳۸۱: ۱۶۳۴).

اما مرتضی مطهری درباره معنای مصطلح تحریف چنین گفته است: «تحریف که از ماده حرف است، در زبان عربی، یعنی متمایل کردن یک چیز از مسیر اصلی که داشته است یا داشته باشد، به عبارت دیگر تحریف نوعی تغییر و تبدیل است، ولی بر چیزی است که کلمه تغییر و تبدیل نیست، شما یک جمله‌ای را، یک نامه‌ای را، اگر یک شعری را، اگر یک عبارتی را کاری بکنید که این عبارت آن مقصودی که باید بفهماند نفهماند، یک مقصود دیگری را بفهماند، اینجا گویند شما این عبارت را تحریف کردید» (مطهری، ۱۳۶۰: ۶).

اگر بخواهیم برای این پژوهش یک چارچوب مفهومی در نظر بگیریم، بهتر است با توجه به موضوع پژوهش و روش‌ها و رویکردهای موجود در آن، از مباحث استاد مرتضی مطهری برای تبیین انحرافات موجود در عزاداری‌ها استفاده کنیم، زیرا ایشان با تقسیم‌بندی انحرافات به دو دسته «لفظی» و «معنوی» و در نظر گرفتن عوامل «عمومی» و «خصوصی» این تحریف‌ها، مسیر مناسبی را برای پژوهش درباره این موضوع فراهم نموده است.

بر اساس تعریف شهید مطهری می‌توان تحریف را در دو دسته مورد بررسی قرار داد: یکی تحریف «لفظی» که تغییر دادن ظاهر یک چیز است. مثلاً بخشی از گفته کسی را کم و زیاد یا

پس و پیش کنید که معنایش فرق کند. ولی نوع دیگر تغییر، «معنوی» است، به این معنی که فرد در ظاهر لفظ تصرف نمی‌کند، اما لفظ را طوری بیان می‌کند که مقصود گوینده تغییر می‌نماید و معنایی بر خلاف مقصود گوینده دارد. در اینجا دیگر کلام مطابق مقصود اصلی گوینده نیست و بر اساس مقصود خود شخص تحریف‌کننده است و این همان تحریف معنوی است (مطهری، ۱۳۶۰: ۱۰-۷).

در دیدگاه شهید مطهری، عوامل تحریف نیز دو دسته است: الف) عوامل عمومی: شامل «اغراض دشمن» و «تمایل به اسطوره‌سازی و افسانه‌پردازی» است. این عامل به طور کلی در تاریخ دنیا وجود دارد و تاریخ را دچار تحریف می‌کند و به حادثه عاشورا اختصاص ندارد. از یک سو دشمن برای دستیابی به هدف خود، تغییر و تبدیل‌هایی در تاریخ ملل و ادیان ایجاد می‌کند. همان طور که حکومت اموی برای تحریف نهضت حسینی بسیار تلاش کرد. از سوی دیگر، تمایل بشر به اسطوره‌سازی و افسانه‌سازی نیز باعث ایجاد تحریف‌هایی در تاریخ دنیا شده است. در بشر حسی به نام قهرمان‌پرستی وجود دارد که باعث پیدایش افسانه‌هایی درباره قهرمان‌های ملی و دینی می‌شود. حس اسطوره‌سازی نیز موجب پیدایش تحریف‌های بسیاری می‌گردد و ما نباید یک سند مقدس را در اختیار افسانه‌سازها بدهیم. ب) عامل خصوصی: اما علاوه بر این عوامل عمومی، یک سری عوامل خصوصی نیز وجود دارد که مختص حادثه عاشورا است و فراتر از عوامل فوق است که در تحریف کل تاریخ نقش داشته‌اند. این عوامل خصوصی، شامل داستان‌هایی است که درباره حادثه عاشورا وجود دارد و دچار تحریف شده‌اند (مطهری، ۱۳۶۰: ۴۸ - ۴۰).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، کیفی است و در آن از فنون «مشاهده ساخت‌نیافته» و «مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته» (به صورت کتبی) استفاده شده است. از آنجایی که تحقیقات میدانی چندانی درباره موضوع مورد مطالعه انجام نشده است، لازم بود که محققان از نزدیک موضوع را مشاهده کنند تا احاطه بیشتری بر الگوی نظری مورد استفاده در تحقیق داشته باشند و از این طریق به صورت عینی‌تر، مشاهدات و مصاحبه‌ها را با الگوی نظری پژوهش تطبیق دهند. برای بررسی نوع انحرافات موجود در عزاداری‌ها از هر دو روش فوق و برای بررسی منشأ انحرافات و راهکارهای کاهش آن‌ها از مصاحبه استفاده شده است. در مصاحبه‌های نیمه‌استاندارد با

پرسش‌های باز «عموما پاسخ‌هایی از قبل در نظر گرفته نشده ... و از این رو، دست پاسخگویان و پرسشگران «باز» است که هر چه می‌خواهند درباره آن پرسش بگویند و بنویسند و به همین دلیل اینگونه سؤالات را «سؤالات باز» می‌نامند. مزیت سؤالات باز این است که پاسخگو در بیان پاسخ محدودیت ندارد و می‌تواند به اصطلاح «درد دل» کند و پرسشگر نیز می‌تواند و آزاد است که درباره کیفیت و عمق مسئله توضیح دهد» (رفیع‌پور، ۱۳۸۷: ۳۰۶ - ۳۰۵).

جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری پژوهش حاضر در روش مشاهده مستقیم، کلیه هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری شهرستان بیجار و در روش مصاحبه کتبی نیز مسئولان و فعالان فرهنگی - مذهبی مرد شهرستان بیجار است.

حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

در این پژوهش، همه هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری شهرستان مورد مشاهده قرار گرفته است. حجم نمونه از میان مسئولان و فعالان فرهنگی - مذهبی مرد، با روش نمونه‌گیری تعددی برابر با ۱۰ نفر تعیین گردید. در واقع، در این پژوهش با افرادی مصاحبه شده که دانش و اطلاعات لازم درباره موضوع را داشته‌اند. بر اساس تعریف دواس، «نمونه‌گیری تعددی یکی از اشکال نمونه‌گیری غیراحتمالی است که در آن انتخاب موارد (مثلا افراد) به عنوان مصداق یا مقوله‌ای از موارد که مورد علاقه محقق است، صورت می‌گیرد» (دواس، ۱۳۸۸: ۸۵)

محدوده مکانی پژوهش

از آنجایی که محدوده مکانی پژوهش حاضر «شهرستان بیجار» است، مطالبی نیز درباره شرایط جغرافیایی و شاخصه‌های اصلی عزاداری‌های مردم این شهرستان در ماه محرم بیان می‌گردد.

جغرافیا و موقعیت سیاسی: شهرستان بیجار گروس در شرق و شمال شرقی استان کردستان واقع شده و در دوران‌های گذشته با عنوان «گروس» از آن یاد می‌شده است. این شهرستان مساحتی در حدود ۵۰۸۷ کیلومتر مربع دارد و در حال حاضر با بخش‌های قیدار و ماهنشان از توابع استان زنجان در شرق و شمال، با شهرستان تکاب، در شمال غربی و با کبوترآهنگ استان

همدان، در قسمت جنوب شرقی همسایه است و با شهرستان‌های قروه و دیوان‌دره از توابع استان کردستان در بخش‌های جنوب و غرب نیز هم‌مرز است (مریوانی، ۱۳۸۷: ۲۰ - ۱۹).

عزاداری: در خصوص عزاداری‌های ماه محرم در این شهرستان، می‌توان بخشی از مباحث دو تن از پژوهشگران بومی این شهرستان را به طور مختصر بیان کرد: «صرف نظر از اینکه عده‌ای تاسوعا و عاشورا را به صورت تصنعی و نمایش درآورده و گروهی هم به خاطر تماشا و تفنن در خیابان‌های شهر حضور می‌یابند، مع‌الوصف اغلب مردم این دیار به اعتقادات دینی و مذهبی و شعائر اسلامی پایبند هستند. از این رو در زنده نگه داشتن عاشورای حسینی... بسیار متعصب‌اند» (هاشم‌نیا و ملک‌محمدی، ۱۳۷۰: ۱۴۲).

سینه‌زنی: مراسم سینه‌زنی در شب اول ماه محرم آغاز می‌گردد. در شب‌های اول ماه محرم، تعداد افراد سینه‌زن کم است، اما هر چه به روز دهم نزدیک‌تر می‌شویم، مراسم پرشکوه‌تر و جمعیت، بیشتر می‌گردد، به طوری که در شب دهم، شکوه مراسم و تعداد جمعیت به اوج خود می‌رسد. از شب هفتم، مردم هر محله در مسجد محله خود جمع می‌شوند و دسته عزاداری راه می‌اندازند و حرکت این دسته‌های عزاداری تا پاسی از شب در خیابان‌ها و مسیرهای مشخص ادامه دارد. اما شب‌های تاسوعا و عاشورای حسینی، وضعیت تغییر می‌کند و گاهی مبارزه‌ای برای حرکت و سینه‌زنی بهتر به جریان می‌افتد. ترتیب حرکت دسته‌های عزاداری به این صورت است که در آغاز دسته عزاداری هر مسجد، تابلو مربوط به آن به منظور معرفی روی یک دستگاه خودرو (وانت‌بار، نیسان و...) قرار داده می‌شود که پیشاپیش هیئت عزاداری آن مسجد حرکت می‌کند (همان، ۱۴۴-۱۴۳).

وسایل عزاداری: برخی از مهم‌ترین وسایلی که در دسته‌های عزاداری این شهرستان مورد استفاده قرار می‌گیرد، عبارت است از: کتل، حجله حضرت قاسم (ع)، بدگ (اسب تزئین شده‌ای که به آن اسب حضرت قاسم (ع) می‌گویند)، علم (علم‌های آهنی به تعداد ۷، ۱۲ و ۲۱ پره که گاهی با اتومبیل‌های باری حمل می‌شود و گاهی نیز عده‌ای از جوانان آن‌ها را در مسیر حرکت حمل می‌کنند)، بیرق، بارگاه امام حسین (ع)، دسته موزیک (متشکل از دهل، طبل، سنج، نی و شیپور)، گهواره حضرت علی اصغر (ع)، خیمه چهل چراغ، ماکت سقاخانه و... (همان، ۱۴۵-۱۴۴).

محدوده زمانی پژوهش

عزاداری در شهرستان بیجار به عنوان شهری شیعه‌مذهب، از اهمیت بسیاری برخوردار است. یکی از عمده‌ترین جلوه‌های این عزاداری‌ها، حرکت دسته‌ها و هیئت‌های عزاداری در خیابان‌های شهر است که از محل مساجد و هیئت‌ها شروع می‌شود و پس از طی مسیری مشخص و ثابت به همان محل شروع دسته‌های عزاداری ختم می‌گردد. به لحاظ زمانی نیز حرکت دسته‌ها، تقریباً یک ساعت بعد از نماز ظهر و عصر شروع می‌شود و تا پاسی از شب (معمولاً تا نماز مغرب و عشاء) ادامه می‌یابد. غالب عزاداری‌های شهرستان بیجار - به صورت حرکت دسته‌ها و هیئت‌های مذهبی - در دهه اول ماه محرم و طی چهار روز انجام می‌شود که عبارت‌اند از: شب هفتم ماه محرم، شب تاسوعا، شب عاشورا و صبح روز عاشورا. از این رو، عکس‌های تهیه شده مربوط به عزاداری‌های شب هفتم عاشورا ۱۴۳۳ ه.ق. مقارن با ۱۱ آذر ۱۳۹۰ است و مصاحبه‌ها نیز در دهه اول ماه محرم و بین روزهای ۱۷ الی ۱۶ آذرماه سال ۱۳۹۰ برگزار شده است.

ابزار گردآوری داده‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها در روش مشاهده مستقیم، عکس‌هایی است که توسط محقق در مشاهده مستقیم تهیه شده است. ابزار گردآوری داده‌ها در روش مصاحبه کتبی (از نوع نیمه‌استاندارد با سؤالات باز) نیز پرسشنامه‌هایی است که افراد در آن پاسخ‌های خود را به صورت باز نوشته و محقق به بررسی، تبیین و تفسیر آن‌ها پرداخته است. پرسش‌های مطرح شده در مصاحبه‌ها عبارت بود از:

الف) به نظر شما مهمترین آسیب‌ها و انحرافات موجود در عزاداری‌های شهرستان بیجار کدامند؟ (به ترتیب اولویت)

ب) به نظر شما مهمترین منشأ و علل این آسیب‌ها و انحرافات کدامند؟

ج) به نظر شما چه راهکارهایی برای کاهش و ریشه‌کن کردن این آسیب‌ها و انحرافات در این عزاداری‌ها وجود دارد؟

تحلیل یافته‌های پژوهش^۱

با توجه به اینکه در پژوهش حاضر از دو تکنیک "مشاهده ساخت‌نیافته" و "مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته" استفاده شده است، یافته‌ها نیز بر همین اساس، توصیف، تبیین و تفسیر می‌گردد. به طوری که ابتدا یافته‌های حاصل از مشاهده و سپس یافته‌های حاصل از مصاحبه مورد بررسی قرار می‌گیرد و در مجموع مدلی نهایی ارائه می‌گردد.

با توجه به اینکه استاد مطهری تحریف لفظی را ایجاد تغییر ظاهری و علنی در یک چیز می‌داند، اگر بخواهیم از این مفهوم تعریفی عملیاتی و مطابق با موضوع بحث داشته باشیم، باید بگوییم استفاده از نمادها و ابزارهایی مانند علم‌ها، چرخ‌دستی‌ها، حجله‌ها، تجمل‌گرایی‌ها و ... همه به نوعی باعث تغییر و تحریف در واقعه عظیم عاشوراء و مراسم عزاداری آن شده است و از نوع تحریف‌های لفظی محسوب می‌شود. اما تحریف معنوی که به معنای تغییر در مقصود و هدف یک کلام یا حادثه است، با توجه به موضوع و روش مورد استفاده در این پژوهش مورد توجه نبوده است و در اینجا چندان مطرح نیست. اما به طور کلی نوشته‌ها، اشعار، مرثیه‌ها و خطابه‌هایی که در صدد هدف کشی از قیام حسین بن علی (ع) و القای فضایی صرفاً احساسی و گریه‌آور یا سایر فضا‌های تک‌بعدی و خارج از چارچوب فکری امام حسین (ع) هستند، در واقع از این نوع تحریف‌ها محسوب می‌شوند. البته این نوشته‌ها و خطابه‌ها بسیار مبنایی‌تر و فراتر از اشعار و نوحه‌هایی هستند که با فضایی غلوآمیز و ... - خواسته و ناخواسته - برخی از حوادث را دستخوش تغییر ظاهری یا همان تحریف لفظی می‌نمایند. مثلاً زمانی که در نوشته یا شعری القاء می‌گردد که هدف امام حسین (ع) از این قیام، اصلاح جامعه و حکومت یا احیای شعائر الهی در میان جامعه عصر خویش نبوده، در واقع تحریف معنوی صورت گرفته است.

---

۱ این یافته‌ها کاملاً با در نظر گرفتن چارچوب مفهومی تحقیق و مشاهدات میدانی صورت گرفته ارائه گردیده است. حتی بعضاً آسیب‌های دیگری نیز در عزاداری‌های مذهبی مشاهده می‌شد، ولی از آنجایی که در چارچوب مفهومی و تعاریف خاص آن نمی‌گنجد، از بیان آن‌ها خودداری گردید. بدین ترتیب، پس از آنکه تحریف‌ها از فیلتر چارچوب مفهومی تحقیق گذرانده شد، برای اینکه به نحو بهتری دلیل تحریف بودن آن‌ها مشخص گردد، از آرای برخی صاحب‌نظران مطرح (غالباً مقام معظم رهبری و استاد مطهری) نیز استفاده شده است، زیرا با رجوع به مدل مفهومی و توضیحات آن به خوبی متوجه خواهید شد که در این توضیحات، تعاریف کلی است و به منظور مصداق‌شناسی منطبق بر این چارچوب، لازم است به دیدگاه‌های اندیشمندان و صاحب‌نظران این حوزه مراجعه شود. بنابراین می‌توان گفت مراجعه اسنادی بیش از هر چیز برای قوت بیشتر نتیجه مشاهدات پژوهش بوده است، نه به عنوان اساس پژوهش.

با توجه به مقدمه فوق، مهمترین تحریف‌های لفظی مشاهده شده توسط محققان (در قالب چارچوب مفهومی استاد مطهری) را می‌توان در موارد زیر مشاهده کرد. تحریف‌هایی که نقش آنها در تغییر و تحریف علنی عزاداری‌های مذهبی به صورت مستدل مورد بررسی قرار گرفته است، عبارت‌اند از:

۱. استفاده از انواع علم‌ها: برخی هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری به نشانه علمی (پرچم) که حضرت ابوالفضل العباس (ع) در روز عاشورا به عنوان علم‌دار سپاه امام حسین (ع) در اختیار داشته است، از این علم‌ها استفاده می‌کنند که شباهتی به علم واقعی مطرح شده در تاریخ عاشورا ندارد. این نوع علم‌ها پس از دوران صفویه و با افزایش مناسبات ایران و اروپا، وارد مراسم عزاداری ایرانیان شیعه شده است. در واقع، این علم‌ها نوعی الگوبرداری از صلیب‌هایی است که مسیحیان در روز عید پاک، و به مناسبت به صلیب کشیده شدن حضرت مسیح (ع) در خیابان‌ها و معابر عمومی می‌چرخانند و در طول تاریخ مورد استفاده شیعیان ایرانی قرار گرفته است که متأسفانه روز به روز در حال گسترش است و علاوه بر ترویج خرافه‌پرستی و هزینه‌های گزاف مالی، مشکلاتی همچون تردد، حمل و نقل و... نیز پدید آورده است. «علامت یا علامت شامل هفت یا نه یا یازده (یا بیشتر) تیغه است... و حدود نیم قرن است که رایج شده، پنج متر عرض و چهار متر طول دارد [کذا] با شکل صلیب و زنگوله و منگوله و مجسمه‌های حیوانات ... شاید شکل علامت تحت تأثیر صلیب‌هایی بوده که مسیحیان در مراسم و دسته‌های عزاداری خودشان حمل می‌کرده‌اند و می‌دانیم که از عصر صفوی تعداد فعالیت‌های مسیحیان در اصفهان زیاد شد و مسافران خارجی هم زیاد بودند که رسوم و آداب غرب را به مسیحیان ایران منتقل می‌نمودند» (ذکاوتی قراگزلو، ۱۳۸۰: ۱۶-۱۵). رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی)، این ابزار را وسایلی می‌داند که نه تنها جزء ترکیب‌های اصیل و مأنوس اسلامی نیست، بلکه حتی شبیه صلیب بوده و باعث چشم و هم‌چشمی‌های غلط نیز شده است. به طوری که ایشان می‌فرمایند «... البته حالا خود این علامت [علم] که از مدت‌ها پیش صحبت بود که چیز خیلی خوبی هم نیست، شکلش هم شکل جالبی نیست، شکل صلیب است و اصلاً این ترکیب جزء ترکیبات مأنوس اسلامی نیست؛ نه شکل محراب است، نه شکل گنبد است نه شکل هیچ چیزی که از این چیزهایی که در تاریخ اسلام و در سنت‌های اسلامی ما سراغ داریم. هیچکدام شکل آنها نیست. شکل علم هم نیست، یک چیزی است که یک

جریده‌ای، علامتی درست کرده‌اند آن جا از آهن و فلان. حالا نمی‌خواهم اصرار کنم که حتما صلیب است و حرام است نه، اما می‌خواهم بگویم چشم و هم‌چشمی و رقابت روی این چیزهای بی‌معنی و پوچ و بی‌محتوا جزء غلط‌ترین کارهایی است که ممکن است ملت ما در یک چنین حادثه عظیمی بهش دچار بشوند» (خامنه‌ای، ۱۳۶۳ به نقل از مفیدنژاد، ۱۳۸۵: ۹۴).

۲. استفاده از چرخ‌دستی‌ها و اسب‌های تزئین شده به عنوان حجله و اسب دامادی حضرت

قاسم بن الحسن (ع): یکی دیگر از تحریف‌ها است که با وجود نبود سند تاریخی که بیانگر عروسی حضرت قاسم (ع) باشد، بسیار مورد توجه عموم مردم قرار می‌گیرد و همین انحراف تاریخی، سرچشمه بسیاری از انحراف‌های موجود در عزاداری‌های این شهرستان شده است. شهید مطهری درباره این تحریف گفته است: «گفتند در همان وقت زود حجله عروسی راه بیندازید، من می‌خواهم که عروسی قاسم با یکی از دخترهایم در اینجا لااقل شبیهش هم شده بینم، حالا قاسم یک بیچه ۱۳ ساله است، چرا؟ آخر آرزو دارم، آرزو را که نمی‌توانم به گور ببرم، آخر ببینید، آخر شما را به خدا ببینید. یک حرفی که اگر به زن دهاتی بگویی بهش بر می‌خورد، من آرزو دارم، گاهی وقت‌ها از افرادی خیلی خیلی پست و پایین من آرزو دارم مثلاً عروسی پسر را ببینم، من آرزو دارم عروسی دخترم را ببینم. حالا در یک همچین گرماگرم زد و خورد که مجال نماز خواندن نیست، می‌گویند حضرت فرمود که من هم می‌خواهم دخترم را برای پسر برادرم عقد بکنم و یک شکل عروسی هم اگر شده است، من در اینجا راه بیندازم. در تعزیه‌های قدیم ما یکی از چیزهایی که در آن تعزیه‌خوانی‌ها هرگز ازش جدا نمی‌شد، عروسی قاسم بود، قاسم نوداماد، در صورتی که این موضوع در هیچ کتابی از کتاب‌های معتبر وجود ندارد» (مطهری، ۱۳۶۰: ۲۷ - ۲۶).

۳. تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی: با نگاهی گذرا به عزاداری‌های این شهرستان متوجه

می‌شویم بسیاری از هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری دچار حس تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی شده‌اند که نمونه بارز آن، استفاده آن‌ها از ابزارآلات تجملی (مانند چرخ‌دستی‌های تزئین شده، ماکت حرم امام حسین (ع) و علقمه، استفاده از علم‌ها و...) است که فضای ساده و عاری از تجمل این مراسم را مخدوش نموده و موجب برتری شکل بر محتوا گردیده است. استاد شهید مطهری درباره درک درست از فلسفه عزاداری امام حسین (ع)

بیان کردند: «عزاداری حسین بن علی فلسفه دارد، واقعا فلسفه‌ای صحیح، فلسفه بسیار عالی هم دارد، هر چه ما در این راه کوشش بکنیم، به شرط اینکه هدف آن کار را تشخیص بدهیم، بجاست» (مطهری، ۱۳۶۰: ۵۰). اما میرسندهی با تعبیر جالبی که از جاجایی متن و حاشیه در پدیده‌های اجتماعی دارد، از آن به عنوان «وارونگی اجتماعی» یاد کرده و با تعمیم این وضعیت به مباحث مربوط به مراسم عزاداری امام حسین (ع) معتقد است که در سال‌های اخیر و با نزدیک شدن به ایام عزاداری محرم و عاشورا، موجی از احساسات و خرافه‌گرایی و تحریف، که بعضا به دور از واقعیت تاریخی نیز هستند، به راه می‌افتد که در جریان این وقایع، «شعور و آگاهی» (متن) جای خود را به «شعار و احساس» (حاشیه) می‌دهد. بنابراین، مباحث مربوط به فلسفه عاشورا و ارزش‌های والی حماسیه حسینی کم‌رنگ می‌شود و موضوعات مربوط به شور و احساسات رونق بیشتری می‌یابد (میرسندهی، ۱۳۹۰: ۲۲۹-۲۲۸). مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) نیز در بیاناتی این چشم و هم‌چشمی‌ها را اقدامی جاهلانه دانسته‌اند و می‌فرمایند: «بعضی از نمایش‌های غلط، مسخره‌بازی، سرگرمی، لهو و لعب به نام عاشورا و مصیبت، این‌ها عزاداری نیست. بعضی از چشم و هم‌چشمی‌های غلط؛ فلان دسته علامتش سیزده تیغ دارد، این دسته دیگر علامتش باید پانزده تیغ داشته باشد. بعد آن یکی دیگر می‌آید می‌گذارد روی دست این، علامتش می‌شود هفده تیغ، همین طور تا بیست و چند تیغ، که خدا می‌داند چه کسی می‌خواهد بردارد این علامت را؟! و چرا این همه پول خرج بشود! واقعا یک کار جاهلانه است» (خامنه‌ای، ۱۳۶۳ به نقل از مفیدنژاد، ۱۳۸۵: ۹۴).

۴. استفاده از ابزارآلات نامناسب موسیقی اعم از ساز و دهل، طبل‌های بسیار بزرگ و گروه‌های موسیقی: گاهی به بهانه داستان‌کذایی ازدواج حضرت قاسم (ع) برخی از ابزارآلات موسیقی مورد استفاده در عروسی‌های سنتی مانند ساز و دهل استفاده می‌شود. طبل‌های کوچکی که زمانی برای ایجاد نظم در دسته‌های عزاداری استفاده می‌شد، جای خود را به طبل‌های بسیار بزرگی داده که تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی نیز در ترویج آن بی‌تأثیر نبوده است. همچنین شاهد رشد استفاده از گروه‌های موزیکی هستیم که مناسبتی با عزاداری امام حسین (ع) ندارد و حتی بر خلاف آن نیز است. عرفانی‌فر در مقاله‌ای درباره پیامد استفاده از چنین ابزارهایی بیان کرده است: «گاه مشاهده می‌شود که در دسته عزاداری،

افرادی با استفاده از آلات موسیقی و با سر و صدای زیاد مشغول نواختن هستند! پر واضح است آنچه که در این میان، چون خود سالار شهیدان قربانی می‌شود، پیام‌های عمیق و بی‌نظیر قیام کربلا خواهد بود» (عرفانی فر، [بی تا]: ۹۸). استاد مطهری نیز درباره سابقه و منشأ ورود این ابزار آلات موسیقی معتقدند «هنگامی که نحله‌ها با هم معاشر باشند، هر چند شعارها محفوظ است، اما عقاید و سلیقه‌های به یکدیگر سرایت می‌کند، همان طوری که مثلا قمه‌زنی و بلند کردن طبل و شیپور از ارتدوکس‌های قفقاز به ایران سرایت کرد و چون روحیه مردم برای پذیرفتن آن آمادگی داشت، همچون برق در همه جا دوید» (مطهری، ۱۳۸۹: ۱۶۸). اما ولی امر مسلمین جهان، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) درباره این موضوع فرموده‌اند: «... شنیدم در بعضی از این جلسات، این هیئت‌های سینه‌زنی دیگر نوحه نمی‌خوانند، یک موزیک آنجا گذاشته‌اند، یک موزیک پخش می‌شود، مردم هم زنجیر یا سینه می‌زنند. این کار بسیار غلطی است... صدا و آهنگ و موزیک نقصی ندارد. صدا و آهنگ و موزیک باید وسیله‌ای برای انعکاس و ارائه حقایق عاشورا باشد... البته خیال نکنید که حالا هر جور موزیکی هم مصرف بشود و با هر یک از این ابزار موسیقی این حلال است. نخیر، بعضی از ابزار موسیقی هست، خوب ایراد دارد، اشکال دارد، فرق هم نمی‌کند که کجا زده بشد؛ توی دسته سینه‌زنی هم زده بشود، این مشروع نخواهد بود» (خامنه‌ای، ۱۳۶۳ به نقل از مفیدنژاد، ۱۳۸۵: ۸۷).

۵. **تعزیه‌ها و شبیه‌خوانی‌های خالی از محتوای مناسب و واقعی:** تعزیه‌ها و شبیه‌خوانی‌های خیابانی این شهرستان به جای اینکه نشان‌دهنده گوشه‌ای از واقعه عاشورا باشد، به دلیل استفاده از اشعار نامناسب و حضور افراد غیرمتخصص، به نوعی انحراف تبدیل شده است. این تعزیه‌گردانی‌ها حتی آموزه‌هایی بر خلاف آموزه‌های حادثه عاشورا را ترسیم نموده و صرفاً به وسیله سرگرمی و جلب تماشاگر تبدیل شده است. بعضاً در این عزاداری‌ها و با استفاده از کامیون‌های بزرگ، شیرهای عروسکی به نمایش درمی‌آیند که به نوعی نشان‌دهنده محافظت شیرها از اجساد شهدای کربلا بعد از واقعه عاشورا است که این امر به نحوی بسیار نامطلوب اجرا و حتی باعث خنده حاضرین در روز مراسم تعزیه روز عاشورا می‌گردد. مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) ضمن حمایت از اصل شبیه‌خوانی درست و منطبق با واقعیت، در مورد لزوم اجتناب از شبیه‌خوانی‌های دروغ (مانند ماجرای شیر و...) معتقدند: «ما با شبیه‌خوانی موافقیم، مخالف نیستیم؛ اما شبیه‌خوانی خوب، شبیه‌خوانی

درست، شبیه‌خوانی منطبق با واقعیت، بعضی از روایات ضعیف را که حالا اصل قضیه هم معلوم نیست چطور باشد، این را بیایند شبیه کنند و شکل یک شیر را مثلا بکشند، حالا این شیر چی را مثلا نشان خواهد داد و کدام بعد از ابعاد حسینی را می‌تواند نشان دهد؟! شبیه‌خوانی خوب است و مفید به شرطی که درست منطبق باشد با حوادث» (خامنه‌ای، ۱۳۶۶ به نقل از مفیدنژاد، ۱۳۸۵: ۹۳).

۶. **تبدیل شدن دسته‌های عزاداری به نمایش‌های خیابانی:** همان طور که قبلا نیز مطرح گردید، برتری شکل بر محتوا و گرایش برخی هیئت‌ها و دسته‌ها به تجملگرایی و چشم‌وهم‌چشمی، کارکرد اصلی دسته‌های عزاداری را از بین برده و آنها را به نمایش‌های خیابانی تبدیل کرده است که با داشتن ابزارآلات رنگارنگ و گوناگون، زمینه سوءاستفاده برخی افراد و حضور نامناسب برخی زنان با حجاب‌های نامناسب - به عنوان تماشاگر- را فراهم نموده است.

شایان ذکر است که تماشای هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری، فی نفسه امری مذموم و ناپسند نبوده و نیست، بلکه موضوعی که باید مورد توجه قرار گیرد، این است که چه چیزی باعث تماشایی شدن مراسم مذکور شده است؟ خود عزاداری‌ها - بدون این ابزارآلات- یا موارد حاشیه‌ای و وسایلی که با بهانه‌های مختلف و به خاطر تحریف‌های موجود وارد این عزاداری‌ها شده است؟ بی‌شک امروزه در عزاداری‌های شهرستان بیجار آنچه بیشتر توجه تماشاگران را به خود معطوف کرده است، موارد حاشیه‌ای است تا خود عزاداری‌ها.

در مجموع اگر بخواهیم انحرافات مشاهده شده را بر اساس چارچوب مورد نظر استاد شهید مطهری درباره تحریف‌های عزاداری بررسی کنیم، می‌توان گفت که در واقع همه این تحریف‌ها، جزئی از تحریف‌های لفظی است که در آنها به طور مستقیم برخی از آموزه‌ها و اسناد واقعه عاشورا دچار تحریف شده است. البته می‌توان فراتر از دیدگاه استاد، این تحریف‌های لفظی را نیز به دو بخش تقسیم کرد:

الف) تحریف‌های لفظی شکلی: تحریف‌هایی که بیشتر ناشی از چشم‌وهم‌چشمی و تجمل‌گرایی است و معمولا از باور افراد سرچشمه نمی‌گیرد؛ مانند استفاده از ابزارآلات موسیقی، یادمان حرم امام حسین (ع)، گهواره حضرت علی اصغر (ع) و....

ب) تحریف‌های لفظی محتوایی: تحریف‌هایی که ناشی از باور غلط مردم است و در پی آن، اتفاقاتی که فاقد اسناد تاریخی معتبر است، درست جلوه داده می‌شود: مانند حجله حضرت قاسم (ع)، علم‌های گوناگون^۱ و....

ضرورت ایجاد می‌کند که در اینجا برای بخشی از این نوع تحریف‌های لفظی (علم‌ها، حجله‌ها، ابزارآلات موسیقی و ماکت‌های تجملی) تصاویری را نیز نمایش دهیم:

تصویر (۲): نمونه‌ای از اسب‌ها و حجله‌های تزئین شده

تصویر (۱): نمونه‌ای از علم‌های بزرگ و مجلل

تصویر (۳): نمونه‌ای از استفاده از ابزارآلات موسیقی تصویر (۴): نمونه‌ای از ماکت‌ها و یادمان‌های تجملات

برخی از انواع تحریف‌های لفظی موجود در دسته‌ها و عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار (۱۳۹۰/۹/۱۱)

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده، مهمترین انحرافات موجود در عزاداری‌های شهرستان بیجار، منشأ آن‌ها و راهکارهای مقابله با آن‌ها در قالب محورهای طبقه‌بندی و در جداول زیر مطرح شده است:

۱ شایان ذکر است که در اصل «علم‌ها» منشأیی اعتقادی دارند، ولی به مرور زمان و با توجه به مسائلی مانند چشم و هم‌چشمی و رقابت هیئت‌ها، به وسیله‌ای تجملاتی در عزاداری‌های مذهبی تبدیل شده‌اند، بنابراین می‌توان این مورد را ذیل هر دو نوع از تحریف‌های لفظی جای داد.

جدول (۱): مهم‌ترین انحرافات موجود در عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار

ردیف	نوع انحرافات عزاداری	میزان فراوانی در پاسخ‌ها
۱	استفاده از علم‌های تجملاتی بزرگ در دسته‌های عزاداری	۱۰ مورد
۲	استفاده از ابزارآلات موسیقی در عزاداری‌ها	۸ مورد
۳	استفاده از اشعار، تعزیه‌ها و نوحه‌های بی‌محتوا	۵ مورد
۴	کمرنگ شدن معرفت دینی و عدم توجه به مدیریت دینی	۴ مورد
۵	تجملاتی شدن عزاداری‌ها و تبدیل شدن آن‌ها به نمایش‌های خیابانی	۲ مورد

براساس یافته‌های حاصل از مصاحبه می‌توان تحریف‌های مربوط به علم‌ها، اشعار و معرفت و مدیریت دینی ضعیف را در زمره "تحریف‌های لفظی اعتقادی یا محتوایی"، و تحریف‌های مربوط به ابزارآلات موسیقی و تجملاتی شدن عزاداری‌ها را در چارچوب "تحریف‌های لفظی شکلی یا تجملاتی" دسته‌بندی کرد.

جدول (۲): مهم‌ترین منشأ انحرافات موجود در عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار

ردیف	منشأ انحرافات عزاداری	میزان فراوانی در پاسخ‌ها
۱	دوری از محافل دینی، عدم ارتباط با علماء و معرفت دینی ضعیف	۷ مورد
۲	ناآگاهی برخی از مردم و مسئولان هیئت‌ها و عدم تفکر و اندیشه آن‌ها	۴ مورد
۳	غفلت مسئولان ذیربط	۳ مورد
۴	عدم موضع‌گیری مناسب علماء و بزرگان دینی	۳ مورد
۵	اختلاف و عدم اعتماد برخی از مسئولان هیئت‌ها و مردم به یکدیگر	۳ مورد
۶	غلبه احساسات بر عقل	۲ مورد

جدول (۳): مهم‌ترین راهکارهای کاهش انحرافات عزاداری‌های مذهبی شهرستان بیجار

ردیف	راهکارهای کاهش انحرافات عزاداری	میزان فراوانی در پاسخ‌ها
۱	وارد شدن دستگاه‌ها و سازمان‌های ذی ربط؛ مانند تبلیغات اسلامی	۵ مورد
۲	افزایش آگاهی مسئولان هیئات و هیئت امنای مساجد	۴ مورد
۳	ایجاد دسته‌ها و برنامه‌های عزاداری منسجم و واحد	۴ مورد
۴	حضور علماء دینی در میان عزاداران و بهره‌گیری از آن‌ها	۳ مورد
۵	افزایش معرفت دینی مردم درباره فرهنگ عاشورا و فلسفه عزاداری	۳ مورد

جمع‌بندی

به اعتقاد بسیاری از اندیشمندان، پویایی جامعه تشیع در طول تاریخ، همواره در گرو دو عنصر بوده است: یکی گذشته سرخ (اعتقاد به عاشورا) و دیگری آینده سبز (باور به مهدویت). بدون تردید، یکی از بارزترین نمونه‌های تجلی معارف و فرهنگ عاشورا، اقامه همین عزاداری‌هاست که در ایام مختلف سال به ویژه در ایام شهادت امام حسین (ع) برگزار می‌گردد. البته این عزاداری‌ها زمانی تأثیر واقعی خود را خواهد داشت که درست و بدون هر نوع تحریفی انجام شود. بنابراین، باید گفت عزاداری‌ها هر کدام در جای خود فلسفه، اهداف، کارکردها و ثمره‌هایی دارند که به پیشبرد هر چه بهتر و سریع‌تر اهداف قیام امام حسین (ع) کمک خواهند کرد.

همان‌طور که قبلاً نیز مطرح گردید، استاد مطهری در گونه‌شناسی تحریف‌های عاشورا، دو نوع تحریف یعنی تحریف لفظی و معنوی را شناسایی کردند. اکثر تحریف‌های موجود در عزاداری‌های شهرستان یادشده از نوع لفظی است و در پژوهش حاضر به منظور روشن شدن بهتر مسئله تلاش گردید تقسیم‌بندی نیز از این نوع تحریف‌ها ارائه گردد که ماحصل آن، تقسیم‌بندی تحریف‌های لفظی به دو دسته یعنی «تحریف‌های لفظی محتوایی (اعتقادی)» و «تحریف‌های لفظی شکلی (تجملی)» بود. از این رو، تحریف‌هایی مانند «علم‌ها»، «اشعار و تعزیه‌های بی‌محتوا» و «کم‌رنگ شدن معرفت و مدیریت دینی» از مهمترین تحریف‌های لفظی محتوایی، و تحریف‌هایی مانند «استفاده از ابزارآلات موسیقی» و «چشم‌وهم‌چشمی و رقابت ناسالم در میان هیئت‌ها» از اصلی‌ترین تحریف‌های لفظی شکلی عزاداری‌ها هستند.

ایشان منشأ این تحریف‌ها را دو دسته عوامل، یعنی «عوامل عمومی» (اغراض دشمن و اسطوره‌سازی) و عوامل خصوصی دانسته است. بنابراین با توجه به آراء و مؤلفه‌های موجود در مصاحبه‌ها، می‌توان عوامل خصوصی را چنین مطرح کرد: «دوری از محافل دینی و معرفت دینی اندک»، «ناآگاهی برخی از مردم و مسئولان هیئت‌های مذهبی»، «غفلت مسئولان سیاست‌گذار و اجرایی»، «عدم موضع‌گیری علما و بزرگان دینی»، «اختلاف میان مسئولان هیئت‌ها با مردم» و «غلبه فضای احساسی بر عقلانیت دینی». در مجموع می‌توان گفت منشأ بسیاری از انحرافات مذکور، ناآگاهی و معرفت دینی اندک برخی از افرادی است که خود جریان‌ساز شده‌اند و سایر هیئت‌ها را نیز تحت تأثیر رفتار و منش خود قرار می‌دهند. اما نکته قابل تأمل این است که اصلاح انحرافات اعتقادی بسیار دشوارتر از اصلاح انحرافات تجملاتی است، زیرا این انحرافات

به نوعی با زندگی برخی از افراد این منطقه عجین شده است و اصلاح یک‌باره آن نه تنها بسیار دشوار، بلکه محال است. بنابراین برای اصلاح وضعیت موجود، تعمیق معرفت دینی و افزایش آگاهی افراد درباره فرهنگ عاشورا و فلسفه عزاداری باید در اولویت باشد.

پیشنهادها

الف) تعمیق سطح معرفت دینی مردم و مسئولان هیئت‌های عزاداری و آگاه‌سازی آن‌ها از راه و روش‌های مختلف.

ب) بهره‌گیری هر چه بیشتر از علماء و کارشناسان دینی در هیئت‌ها و مراسم عزاداری.

ج) برپایی مراسم و دسته‌عزاداری واحد، منسجم و یک‌شکل، بدون استفاده از وسایل تجملاتی و خرافاتی؛ زیرا یکی از علل تجملاتی شدن دسته‌های عزاداری، تکثر دسته‌های عزاداری است که در صورت اتحاد آنها، این رقابت منفی نیز از بین می‌رود و در نتیجه تجملات دسته‌های عزاداری کاهش می‌یابد.

د) برگزاری جلساتی با حضور کارشناسان و متخصصان دینی برای تبیین واقعیت بسیاری از تحریف‌های وارد شده در همه هیئت‌ها.

ه) ورود دستگاه‌های اجرایی مانند نیروی انتظامی و... برای مقابله با افرادی که با نیت خاصی برای وارد نمودن این نوع تحریف‌ها در عزاداری‌ها تلاش می‌کنند.

و) لزوم بازنگری در اهداف قیام امام حسین (ع) در هیئت‌های مذهبی و آشنا کردن مردم با اهداف اصیل و واقعی قیام حضرت امام حسین بن علی (ع).

ز) واگذاری مسئولیت هیئت‌های مذهبی و دسته‌های عزاداری بر عهده افراد متعهد و آگاه از آموزه‌های دینی و نظارت ویژه علماء دینی و سازمان تبلیغات اسلامی و حوزه‌های علمیه در این هیئت‌ها.

در پایان لازم است از اداره کل تبلیغات اسلامی استان کردستان که با کمک‌های مادی و معنوی خویش از انجام این پژوهش حمایت نمودند، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشیم.

منابع

- قرآن کریم.
- ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۸۴). آیین عزاداری، تهران: انتشارات نمایندگی ولی فقیه در نیروی مقاومت سپاه.
- انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن (جلد سوم)، تهران: سخن.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸). بیانات مقام معظم رهبری در جمع مردم شهرستان بیجار، گرفته شده از KHAMENEI.IR
- دهخدا علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه (جلد پنجم)، زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران: دانشگاه تهران.
- ذکاوتی قراگزلو، علی (۱۳۸۰). تأثیر تصوف بر شعائر عزاداری، کتاب ماه هنر، ۱۷-۱۴.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۷). کندکاوها و پنداشته‌ها، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- دواس، دی. ای (۱۳۸۸). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: نشر نی.
- ضیایی، عبدالحمید (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی تحریفات عاشورا، تهران: هزاره ققنوس.
- فروغی ابری، اصغر (۱۳۸۱). کارکرد مراسم عزاداری در انقلاب مشروطه ایران، مشکات، ۷۷ و ۷۶، ۲۹-۱۵.
- فقیه‌حقانی، موسی (۱۳۸۷). آل احمد و کتاب «عزاداری‌های نامشروع»، کتاب ماه فرهنگی تاریخی یادآور، ۱۳۹-۱۲۹.
- فوکو، میشل (۱۳۷۷). ایرانی‌ها چه رؤیایی در سر دارند؟، ترجمه حسین معصومی همدانی، تهران: هرمس.
- محدثی، جواد (۱۳۸۱). پیام‌های عاشورا، تهران: انتشارات اداره آموزش‌های عقیدتی-سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸). حماسه حسینی (جلد اول)، تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۷). حماسه حسینی (جلد دوم)، تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). جاذبه و دافعه علی (ع)، تهران: آدینه سبز.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۰). فریادهای شهید مطهری بر تحریف‌های عاشورا، به کوشش محمد حسین حقیقت‌جو، تهران: نشر روح.
- میروانی، محمد (۱۳۸۷). بیجار گروس در گذرگاه تاریخ، قم: فقه.
- مفیدنژاد، سید مرتضی (۱۳۸۵). اشک باید رازدار باشد (توصیه‌های رهبر معظم انقلاب به عزاداران، مداحان و مبلغان حسینی)، تهران: راه شیری.
- میرسنده‌سی، سید محمد (۱۳۹۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی دین و انواع دین‌داری، تهران: جامعه‌شناسان.
- هاشم‌نیا، سید محمود و ملک محمدی، ملوک (۱۳۷۰). فرهنگ مردم گروس، [بی جا]: [بی نا].
- پایگاه اینترنتی مجلات تخصصی نور noormags.com